

ПОРТУГАЛІЯ

Сучасна назва держави: Республіка Португалія (*порт.* República Portuguesa).

Перша згадка про народ/країну у писемних джерелах. На думку істориків, назва країни походить від поселення Гайа (Кале) у гирлі річки Дору, що у римські часи стало портом і отримало від римлян назву Portus Cale (порт Гайа/Кале).

Португалія як географічне поняття вперше згадується у «Хроніці» іспанського єпископа Ідація (бл. 400–469), який описує, як у 456 р. король держави свевів на Піренейському півострові Регіларій зазнав поразки від короля вестготів Теодоріха II і втік у місце під назвою «Portucale».

Рішення Третього Толедського собору 589 р. підписали два аріанські єпископи з Portucale – Аргівітус (Argiovitus) і Константіус (Constantius), які на соборі були повернуті до ортодоксального католицизму.

Першим титул короля Португалії використав король Галісії Гарсія I після того, як приєднав графство Португалія – у 1071 р. він прийняв титул короля Галісії та Португалії.

Створення держави. У 868 р. граф Вімарано Перес (820–873) за наказом короля Астурії Альфонсо III почав заселення містечка Пор-

тукале (майбутнє Порту). Цей рік вважається часом заснування Графства Портукаленсе (Condado Portucalense). У 1139 р. після перемоги Афонсу I Енрікеша над мусульманською армією альморавідів його проголошують «Rei dos Portugueses» (королем португальців). Ця дата вважається часом заснування Королівства Португалія.

Незалежність Королівства Португалія 05.10.1143 р. визнало Королівство Кастилії та Леону. 01.12.1640 р. відбувся розрив персональної унії з Королівством Іспанія та відновлення незалежності.

Історичні назви держави: Графство Португалія (868–1071, 1093–1139); Королівство Португалії і Алгарві (1139–1815); Об'єднане королівство Португалії, Бразилії і Алгарві (1815–1825); Королівство Португалія (1825–1910); Республіка Португалія (з 05.10.1910).

Площа: 92,27 тис. км², що у 6,5 разу менше за територію України. До складу Португалії входять острови Азорські та Мадейра в Атлантичному океані, які з 1976 р. користуються внутрішньою автономією.

Населення: 10 млн 309 тис. (на 31.12.2016, Національний інститут статистики Португалії).

Очікувана тривалість життя при народженні: 81,3 р. (78,1 для чоловіків і 84,3 – для жінок) (2015, Евростат).

Етнічний склад населення: португальці – 97,7%, іноземці – 2,3% (2016, Національний інститут статистики Португалії).

Чисельність українців: 34,4 тис. громадян України (2016, Служба іноземців та кордонів Португалії).

Столиця: Лісабон – 547 тис. осіб (Великий Лісабон – 2 млн 821 тис. осіб). **Найбільші міста:** Порту – 237 тис. осіб (Великий Порту – 1 млн 762 тис. осіб); Віла-Нова-ді-Гая (Великий Порту) – 302 тис. осіб; Брага – 181 тис. осіб; Амадора (Великий Лісабон) – 175 тис. осіб; Коїмбра – 143 тис. осіб; Фуншал (о. Мадейра) – 111 тис. осіб (2011, перепис).

Державна мова: португальська. В муніципалітетах Міранда-ду-Дору, Віміозу, Могадору на північному сході Португалії поширена мірандська мова, якою говорить 5–15 тис. осіб. З 1986 р. викладається в школах. Із 1999 р. є другою офіційною мовою в Португалії.

Релігійний склад населення: католики – 81%, атеїсти та нерелігійні – 6,8% (2011, перепис).

Державний устрій: республіка (з 1910).

Глава держави: президент. **Глава уряду:** прем'єр-міністр.

Вищий законодавчий орган: Асамблея Республіки. Парламент безперервно функціонує з 1976 року. Перший португальський представницький становий орган Кортеси був скликаний королем Альфонсом II у 1211 р. У 1254 р. Альфонсом III були скликані перші Кортеси за участі незначних осіб – представників міст. Кортеси відносно регулярно скликались до 1697–1698 рр. Потім Кортеси були скликані лише у 1820 і 1828 рр. У 1911–1926 рр. у Португалії існував двопалатний парламент – Конгрес Республіки.

Діюча Конституція від 02.04.1976 р. (зі змінами 1982, 1988, 1992, 1997). Перша рес-

публіканська Конституція була ухвалена 18.08.1911 р. Перша Конституція монархії була прийнята 23.09.1822 р.

Статус у відносинах з ЄС: член ЄС з 01.01.1986 р.; член Шенгенської зони з 26.03.1995 р.; член Єврозони з 01.01.1999 р.

Статус в інших провідних міжнародних організаціях, союзах: співзасновник НАТО (1949); член ООН (з 1955); співзасновник ОЕСР (1961); співзасновник ОБСЄ (1973); член Ради Європи (з 1976); член ЗЄС (1990–2011); співзасновник СОТ (1995).

Розмір ВВП на душу населення у 2016 р. (в поточних цінах), за даними Евростату, склав 17900 євро (17 місце серед EU-28); за даними МВФ – 19832 дол. США (37 місце в світі); за даними Світового банку – 19813 (37 місце в світі).

КОРОТКА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ

За археологічними даними, встановлено, що територія країни була заселена ще у добу палеоліту. У другій половині I тис. до н. е. на територію сучасної Португалії неодноразово вторгалися кельти. У VI–III ст. до н. е. більшу частину країни заселяло плем'я лузітанів, походження яких досі наукою не з'ясоване. У II ст. до н. е. лузітани вели запеклу боротьбу з експансією Римської імперії, проте у 139–137 р. до н. е. територія сучасної Португалії була завойована римлянами та стала провінціями Римської імперії – Лузітанією та Галлецією.

У 409–411 рр. територія нинішньої Португалії була зайнята племенами свевів (північ) та аланів (центр і південь). У 456 р. південна частина нинішньої Португалії, як і більшість території Піренейського півострова, була підкорена вестготами короля Теодоріха II. У 585 р. вестготи остаточно приєднали до свого королівства державу свевів на північному заході Піренейів. 587 р. король вестготів Рекаредо прийняв християнство. Протягом 711–718 рр. південна та центральна частина Португалії

була завойована арабами. Ця територія підпала під владу Кордовського емірату, що був «столицею» арабського європейського заходу. Лише північна частина нинішньої Португалії за річкою Дору залишилася під владою християн у складі Королівства Астурія, створеного у 718 р.

Астурійці відвоювали у арабів територію сучасної Північної Португалії. У 868 р. король Астурії Альфонсо III створив Графство Португалія (Портукаленсе) на чолі з Вімарано Пересом. Його нащадки керували Португалією до XI ст. У 1093 р. Графство Португалія було передане королем Леону і Кастилії Альфонсом VI своєму лицарю Генріху (Енріке) Бургундському у ленне володіння. 1139 р. після перемоги над маврами його син Альфонсо I Енрікеш проголосив себе королем Португалії (1139–1185). У 1147 р. він відвоює у маврів Лісабон, у 1179 р. Папа Олександр III особливою буллою визнав Альфонсо I королем Португалії як незалежної держави з правом завойовувати землі маврів.

За часів правління Альфонсо III (1248–1279) португальці остаточно звільнили країну від арабського панування, у 1256 р. королівський двір було переведено з Коїмбри до Лісабона, а в 1267 р. було нарешті підписано угоду про південний кордон між Кастилією та Португалією, що визначався річкою Гвадіана. Таким чином Португалія утвердилася фактично у своїх нинішніх європейських кордонах. За часів правління короля Дініша (1279–1325) у Португалії було засновано перший університет (1290), створено ряд нових фортець і міст, збудовано королівський флот (1317).

У часи міжкоролів'я 1383–1385 рр. іспанці здійснили спробу встановити контроль над Португалією. У 1384 р. вони тримали в облозі Лісабон, але у вирішальній битві при Алжубарроті 14.08.1385 р. менш численне військо португальців, посилене англійськими лучника-

ми, розбило численніші, кастильські війська, які підтримувала французька кавалерія. Португалія здобула остаточно незалежність від Кастилії.

Потреба ведення постійних війн з Іспанією вплинула на особливості соціальної організації португальського суспільства. Основною рушійною силою цієї боротьби було селянство, яке завдяки цьому зберегло особисту свободу та не було закріпачене. Королівська влада, що потребувала військової сили, підтримувала самоврядування селянських громад. Однак по мірі завершення Реконксти на півночі Португалії посилювалась особиста залежність селян. Натомість королівська влада вступила у політичний союз із торговельними містами Лісабоном, Порту, Брагою, Коїмброю, Лагüşем.

Новий португальський король Жуан I (1385–1433) під час свого одруження з дочкою герцога Ланкастерського Джона Гонта Філіппою Ланкастерською підписав у 1386 р. Віндзорський трактат, що поклав початок англо-португальському союзу, найбільш тривалому в дипломатичній історії (існував аж до світових війн XX ст.).

З початку XV ст. розпочалась португальська колоніальна експансія. 1415 р. португальці захопили Сеуту, свою колонію в Африці. У 1488 р. португальський мореплавець Бартоломеу Діаш відкрив Мис Доброї Надії, назвавши його Мисом Бур.

У 1494 р. Португалія та Іспанія підписали Тордесільяський договір, який розділяв усі «нововідкриті» землі між двома країнами меридіаном, що проходить за 370 ліг на захід від Островів Зеленого Мису (за сучасними координатами – це близько 50° західної довготи). Лінія розподілу сфер впливу в Східній півкулі була закріплена Сарагоським договором 1529 р. (проходила на схід від Маріанських островів у Тихому океані, близько 145° східної довготи).

У грудні 1497 р. португальські мореплавці на чолі з Васко да Гамою стали першими європейцями, які дійшли морем до Індійського океану. Прибувши у травні 1498 р. до Малабарського узбережжя Індії, експедиція відкрила морський шлях до Індії. У 1500 р. Педро Алвареш Кабрал відкрив Бразилію, що почала активно заселятися переселенцями з Португалії з 1530 р.

Шляхом створення по берегах Індійського океану укріплених пунктів з постійним португальським гарнізоном – Ормуз на вході в Перську затоку (1507–1622), Гоа (1510–1961), Діу (1513–1961), Мадрас (1522–1612), Бомбей (1534–1661) в Індії і Малакка в Малайзії (1511–1641) – португальці зуміли перехопити в арабів контроль над основними шляхами євразійської морської торгівлі. У 1513 р. португальці вперше висадились на узбережжі Китаю. У 1557 р. китайський уряд дозволив португальцям створити колонію у Макао (існувала до 1999). У 1542 р. португальці першими з європейців висадились і на Японських островах. Португалія перетворилася на велику колоніальну імперію, проте через обмеженість людських ресурсів для неї було проблематичним тримати в покорі великі колоніальні володіння.

Грабунок колоній на певний час стимулював розвиток португальської економіки. Однак феодална влада, маючи великі джерела зовнішніх прибутків, не дуже сприяла розвитку буржуазних засад. Дворянство, вище духовенство, купецтво більше займалися показовим споживанням, аніж вкладали набуті капітали у виробництво. Це стало головним фактором поступового занепаду португальської економіки.

Натомість дедалі більшого політичного впливу набувала Католицька церква та аристократія. У 1536 р. у Португалії була створена інквізиція, спрямована головним чином про-

ти морданів (хрещених євреїв) та маврів, які були представниками торговельної буржуазії. Релігійні переслідування спровокували виїзд багатьох торговців з країни та відтік капіталів. Поступово почали занепадати армія і флот, а разом з ними Португалія почала втрачати гегемонію на морі. Пік могутності португальської колоніальної імперії припадає на середину XVI ст.

У 1580 р. після смерті останнього короля Авійської династії Енріке, який не залишив спадкоємців, претензії на португальський престол висунув іспанський король Філіп II. Швидко здолавши опір португальців у битві під Алькантарою, іспанські війська займають Португалію, а Філіп II проголошується португальським королем. Таким чином, у 1580–1640 рр. Португалія на основі персональної унії входить до складу Королівства Іспанія.

Зловживання іспанської влади суттєво підірвали добробут португальців та налаштували населення країни проти Габсбургів. У результаті перевороту 01.12.1640 р. португальські патріоти проголосили королем Португалії герцога Жуана IV. Лише в 1688 р. Іспанія визнала Португалію самостійним королівством.

16.05.1703 р., відповідно до Лісабонського договору, Португалія стала союзницею Великої Британії у боротьбі за іспанський спадок (до 1714). Велика Британія захищала португальські колоніальні володіння, аби вони не дісталися її супротивникам – Іспанії та Франції. За це Британія отримала пільгові умови торгівлі з португальськими колоніями та право вільного ввезення капіталів у Португалію.

01.11.1755 р. Португалія зазнала Великого Лісабонського землетрусу внаслідок якого, а також наступних цунамі та пожеж, була зруйнована столиця королівства Лісабон. Знищено 85 % будівель у місті, 70 тис. томів королівської бібліотеки, архів та сотні картин. Жертвами катастрофи стали понад 50 тис. осіб. Відбудова

країни проходила під керівництвом маркіза Себастьяна Жозе Помбала.

Уряд, який очолював маркіз Помбал за короля Жозе I (1750–1777), став символом абсолютистського панування у Португалії. Однак він провів низку поміркованих реформ. Зокрема, була створена світська школа, реорганізована податкова система, реформована португальська армія, правова система, застосовувалися протекціоністські заходи для розвитку національної промисловості, торгівлі та сільського господарства. У Порту в 1756 р. була створена перша компанія з виробництва вина – портвейну.

На історію Португалії суттєвий вплив справили наполеонівські війни. 1793 р. португальська монархія приєдналася до антифранцузької коаліції. Внаслідок відмови Португалії приєднатися до оголошеної Наполеоном континентальної блокади Британії Португалію у 1801 та 1807 рр. окупували французькі війська. Королівський двір виїхав до Бразилії, а генерал-губернатором Португалії, фактично нової васальної території французької імперії, Наполеон 01.02.1808 р. призначив генерала Жюно. 01.08.1808 р. британський генерал Артур Уелслі, герцог Веллінгтон, висадився з англійським експедиційним корпусом у Португалії. Португальською армією командував англієць Вільям Бересфорд. Розпочалась тривала боротьба проти французької окупації, хоча Португалія фактично перебувала у режимі англійської окупації. Після перемоги над Наполеоном португальська королева Марія залишилась у Бразилії, а король Жуан VI повернувся в Португалію лише у 1821 р.

У 1820–1821 рр. в Португалії відбулася ліберальна революція, ухвалена перша Конституція країни. Внаслідок цього 1822 р. Бразилія під керівництвом сина Жуана VI імператора Педру I проголосила незалежність, але тісні португальсько-бразильські зв'язки зберегли-

ся. Лише впродовж 1872–1900 рр. з Португалії до Бразилії емігрували 580 тис. чоловік. У 1823–1834 рр. у Португалії йшла громадська війна між прихильниками збереження конституційної монархії та прихильниками абсолютизму на чолі з Мігелем Браганським, що завершилася вигнанням Мігеля з Португалії.

У XIX ст. Португалія продовжувала залишатись колоніальною імперією з основними володіннями в Африці та декількома портами в Індії. У 1836 р. було заборонено работоргівлю в португальських колоніях, але де-факто вона тривала до кінця XIX ст. У 1848 р. португальці відмовилися сплачувати китайцям орендну плату за порт Макао. Опинившись у ворожому середовищі, Макао втратив можливість торгувати з Китаєм, що закрило китайський ринок для португальських товарів.

Незавершеність процесу промислової модернізації континентальної Португалії, суперечності у проведенні конституційних реформ спричинили внутрішньополітичну нестабільність. У 1875 р. була утворена Португальська соціалістична партія, що проголосила пріоритетною боротьбу за проголошення республіки.

У 1892 р. португальський уряд офіційно оголосив банкрутство країни. Упродовж 1891–1895 рр. країну залишили майже 500 тис. португальців. Водночас посилюється республіканський рух, прихильники якого 1891 р. підняли збройний заколот в Порту, що був придушений.

Передумовами проголошення Португалії республікою стало зростання республіканських настроїв у суспільстві, економічна рецесія і вбивство терористами-республіканцями короля Карлуша I (1863–1908) та його старшого сина 01.02.1908 р.

05.10.1910 р. в результаті піднятого республіканцями повстання Португалія була проголошена республікою. У 1911–1912 рр. в країні відбулася земельна реформа, що стимулю-

вала появу великих латифундій. Католицизм став частиною державної ідеології. Під домінуючим впливом Церкви залишалися лікарні й преса. Першим президентом Португалії став консерватор Мануель де Арріага (1911–1915).

Під час Першої світової війни Португалія була на боці держав Антанти. Участь у війні коштувала життя 35 тис. португальських солдатів.

Часи існування першої португальської республіки характеризувалися крайньою нестабільністю. З 1910 по 1926 р. у країні змінилися 44 уряди, сім скликань парламенту та були обрані вісім президентів. В умовах економічної нестабільності у Португалії відбулося понад 150 масштабних страйків, а прихильники ідеї монархії здійснили понад 300 терористичних актів. У 1919 р. монархісти здійснили невдалу спробу відновити монархію. Країна була фактичним банкрутом.

28.05.1926 р., під гаслами покласти край нестійкій першій республіці, військові на чолі з генералом Мануелем Гомешем да Кошта здійснили державний переворот. Було оголошено про розпуск парламенту, заборону діяльності політичних партій та професійних спілок. У країні до 1974 р. було встановлено авторитарний режим.

Наприкінці квітня 1928 р. уряд генерала Антоніу Кармона прийняв рекомендації економіста з м. Коїмбра Антоніу де Олівейра Салазару щодо посилення державного регулювання та створення корпоративної економічної системи. Адже португальська національна грошова одиниця ескудо до 1928 р. втратила 97% своєї вартості зразка 1910 р. Декрети 1926 та 1928 рр. послалили рабовласницьку систему в португальських колоніях в Африці. Колоніальний акт 1930 р. позбавив корінне населення колоній політичних та економічних прав.

У 1932 р. військові передали владу А. Салазару, який проголосив встановлення «уні-

тарної корпоративної республіки». Він виконував обов'язки прем'єр-міністра країни і був фактичним диктатором до 1968 р.

Салазар адаптував до португальських умов ідеологію італійського фашизму та досвід іспанської диктатури Прімо де Рівери. Навесні 1933 р. шляхом маніпуляцій на референдумі було затверджено Конституцію авторитарно-католицької «Нової держави». Її фундамент становили інтереси латифундистів та великих підприємців. Заперечувалася класова боротьба та демократична політична діяльність. Уряд зосередив у своїх руках усю законодавчу, виконавчу та судову владу. Того ж 1933 р. була прийнята «хартія праці», що заборонила будь-які страйки. Замість профспілок створювалися «національні синдикати» у вигляді галузевих корпорацій. Але їм було заборонено укладати колективні трудові договори. Салазар проголосив проведення курсу «третього шляху» між комуністичною та ліберально-капіталістичною системами.

У 1936–1939 рр. Португалія підтримувала німецько-італійську інтервенцію в Іспанії. На боці Франко воювали близько 10 тис. португальських ультраправих. У роки Другої світової війни Португалія проголосила нейтралітет, але торгувала стратегічними матеріалами як з Німеччиною та Італією, так і з Великою Британією та США. Було взято курс на створення системи економічної автаркії. «Місіонерський націоналізм» у колоніях мав здійснювати «історичну місію» цивілізування колоній за прикладом «справжньої Португалії».

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА КРАЇНИ З ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. ДО СЬОГОДЕННЯ

Після завершення Другої світової війни А. Салазар в обмін на легітимізацію своєї влади західними демократіями допустив у країну іноземний капітал. 04.04.1949 р. Португалія стала членом НАТО. На Португалію було по-

ширено план Маршалла, американський капітал досить швидко зайняв провідні позиції в економіці країни. Дешева робоча сила сприяла стрімкій індустріалізації та підйому португальської економіки.

А. Салазар прагнув добитися міжнародного престижу Португалії за рахунок великих колоніальних володінь, які вона, проте, почала втрачати з 1961 р. після анексії Індією Гоа та повстань в Анголі (1961), Гвінеї-Бісау (1962) та Мозамбіку (1964). Колоніальні війни Португалії в Африці, що тягнулись до середини 1970-х, суттєво підривали її економіку, адже на них витрачалось половину державного бюджету. У 1960-х рр. рівень життя в Португалії був одним із найнижчих у Європі. Натомість американська нафтова корпорація «Gulf oil» домоглася концесій у Анголі та Мозамбіку, а англійці – концесії на видобуток діамантів у Анголі.

Наступник Салазара Марселу Каетану вже не мав ресурсів для продовження авторитарної політики. У липні 1972 р. Португалія підписала угоду про створення зони вільної торгівлі з ЄС. Парадоксально, але Португалія, будучи все ще колоніальною імперією, сама опинилася у залежності від іноземних інвестицій. Дрібний та середній бізнес у Португалії занепадав як у містах, так і в селах. Країна потребувала реформ.

25.04.1974 р. в країні відбулася демократична «революція гвоздик», яку очолили військові. У 1974–1975 рр. остаточно розпалася португальська колоніальна імперія. Тоді ж були створені провідні політичні партії країни – Соціалістична партія та Соціал-демократична партія й легалізована Португальська компартія, створена ще 1921 р. 11.03.1975 р. було придушено спробу контрзаколоту військових на чолі з генералом Антоніу ді Спінолою. 25.11.1975 р. було придушено спробу лівого заколоту в Лісабоні.

Внутрішньополітична ситуація була стабілізована лише після демократичних президентських виборів 25.04.1976 р. Президентом був обраний генерал Антоніу Рамалью Еанеш. А прем'єр-міністром 02.08.1976 р. став соціаліст Маріу Соареш (1976–1978).

Участь у загальних виборах 02.12.1979 р. взяли 15 політичних сил, об'єднаних у дві великі коаліції лівих та правих: «Союз за єдність народу» та «Демократичний альянс за нову більшість». Під час передвиборчої кампанії соціалісти критикували уповільнення процесу вступу Португалії до ЄС. Праві звинувачували лівих у падінні рівня життя та вимагали компенсацій за націоналізовану приватну власність. Однак ці вибори ще зафіксували нестабільність політичних симпатій виборців.

У 1979 р. Португалія погодилася на безстрокову оренду американцями військово-повітряної бази Лажіш на Азорських островах.

14.02.1980 р. ліві по всій країні організували «День боротьби та протесту» з вимогами збільшення виплат безробітним, покращення становища сільського господарства, державної допомоги у будівництві житла, тощо. Відмова лідера соціалістів М. Соареша від союзу з португальськими комуністами розколола лівий блок та привела до влади, за результатами парламентських виборів 05.10.1980 р., правоцентристські сили. Президентом країни на другий термін був обраний генерал А. Еанеш (1976–1986).

Своєрідним «політичним спадком» революції 1974 р. стала сучасна політична система країни, коли Соціалістична партія Португалії є головною правоцентристською політичною силою, а Соціал-демократична партія Португалії є провідною лівоцентристською силою. У країні відсутні ультраправі політичні угруповання, фактично немає проявів расистських та ксенофобських настроїв.

Парламент Португалії складається з 230 депутатів, які обираються на чотири роки. Парламент має класичні повноваження представницького органу влади демократичної держави. Повнота виконавчої влади та відповідальності перед парламентом належить уряду. Персональну політичну відповідальність за роботу уряду несуть міністри та особисто прем'єр-міністр.

Президент Португалії є главою держави. Відповідно до Конституції 1976 р., він має право розпустити парламент (якщо впродовж 90 днів після виборів не сформовано уряду, або якщо уряд отримав вотум недовіри з будь-якого питання, або якщо парламент не підтримав проект державного бюджету на черговий рік). У свою чергу президент може бути підданий імпичменту за перевищення владних повноважень, його правовий імунітет не є абсолютним (у разі скоєння кримінального злочину він скасовується). Конституційні конфлікти виносяться (за поданням парламенту, прем'єр-міністра або президента) на розсуд Конституційного суду Республіки.

Відповідно до закону про ратифікацію Маастріхтського договору (1992), Конституція Португалії була доповнена положеннями про імплементацію норм європейського права до національного законодавства.

Лише на початку 1980-х у Португалії завершилося формування демократичної системи правління з чітким розподілом влади. Це дало можливість країні 01.01.1986 р. стати членом ЄС. Португалія належала до найбільш єврооптимістично налаштованих країн ЄС. Це дало підстави 2004 р. обрати Ж. Баррозу головою Європейської комісії (2004–2014).

11.02.2007 р. на референдумі португальці проголосували за легалізацію абортів, проти чого виступала Католицька церква.

Випробуванням для функціонування політичної системи Португалії стала світова еко-

номічна криза 2008 р. Здатність влади вивести з неї країну визначатиме подальшу долю політичної системи Португалії.

На парламентських виборах 2009 р. перемогли соціалісти на чолі з Жозе Сократешем (97 місць). У парламент також пройшли СДП (81 місце), «Демократичний і соціальний центр – Народна партія» (21 місце), радикальний Лівий блок (16 місць), Коаліція демократичної єдності (комуністи та зелені) (15 місць). 24.03.2011 р. уряд Ж. Сократеша (2005–2011) пішов у відставку. Приводом став програш правлячою партією дебатів у парламенті щодо умов отримання фінансової допомоги з боку Євросоюзу. Соціалісти закликали погодитися з вимогою ЄС щодо перегляду соціальних стандартів населення у бік їх зменшення, збільшення пенсійного віку, плати за навчання в університетах, збільшення виплат за медичним та соціальним страхуванням. Натомість опозиційні партії вимагали перерозподілу статей бюджету (зменшення державних видатків, відмови від фінансування військових операцій НАТО у Афганістані та Лівії). У підсумку президент розпустив парламент.

У 2011 р. відбулися позачергові парламентські вибори, на яких Соціалістична партія Португалії здобула лише 74 місця і пішла в опозицію. Вибори виграла СДП на чолі з Педру Пасуш Коельйо (108 місць), яка разом із Народною партією (24 місця) створили правлячу коаліцію. Коаліція демократичної єдності отримала 16 місць, Лівий блок – 8 місць.

На виборах 2015 р. перше місце отримав блок СДП та Народної партії – 107 місць, соціалісти – 86, Лівий блок – 19 місць, Коаліція демократичної єдності – 17 місць, партія «Людина – тварина – природа» – 1 місце. Після невдалої спроби П. Пасуш Коельйо сформувати другий уряд лідер соціалістів Антоніу Кошта за підтримки лівих партій і зелених очолив уряд.

**ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО
ЗРОСТАННЯ З ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.**

У часи перебування при владі у Португалії А. Салазара економічне життя країни базувалося на принципах бездефіцитності бюджету та монетарної стабільності, що дозволило досягнути збалансованості бюджету і рівноваги платіжного балансу й відновити довіру до португальської економіки як всередині країни, так і за її кордонами, після кризи часів першої республіки 1910–1926 рр. Внаслідок цього в період 1930–1960 рр. уряд країни зміг фінансувати інфраструктурні проекти, не залучаючи іноземних кредитів і не допускаючи розвитку інфляційних процесів.

Економіка «Нової держави» базувалась на інтенсивному державному втручанні в економічні процеси при збереженні домінуючої приватної власності на засоби виробництва. Великі власники капіталу при цьому в якості своєрідної компенсації за адміністративне втручання отримували монополістичні привілеї і гарантії від приватизації та розширення державного сектору економіки. Державне втручання стосувалося перш за все інвестиційних рішень та рівня оплати праці.

З кінця 1950-х років посилилася тенденція до зміни торговельної та фінансової стратегії в напрямку розширення міжнародних зв'язків. Результатом цього стало помітне зростання частки іноземного капіталу, спрямованого на виконання шестирічного плану національного розвитку (1959–1964). У 1959 р. Португалія стала однією з країн-засновниць Європейської асоціації вільної торгівлі.

Після «революції гвоздик» 1974 р. було проведено націоналізацію ключових секторів португальської економіки: банків, страхових компаній, енергетичних та нафтопереробних підприємств. Були практично ліквідовані монополістичні групи.

До 1970-х рр. провідною галуззю економіки Португалії було сільське господарство. Головними сільськогосподарськими культурами країни є пшениця, кукурудза, виноград, маслини. Проте недостатньо висока продуктивність у сільському господарстві примушує країну імпортувати такі продукти, як зерно, насіння соняшнику та (частково) м'ясо. Велике значення в сільському господарстві відіграє виноградарство. Португальські десертні вина (портвейн, мускат, мадера), а також рожеві столові вина відомі в усьому світі.

Лише з переходом до демократії у країні починається бурхлива індустріалізація. У м. Сейшал було побудовано перший металургійний завод, а в передмістях Лісабону (Кабу-Руйву) та Порту (Матозиньюш) – нафтопереробні заводи. У Лісабоні також розташовано найбільшу в Європі корабельну верф, де ремонтують нафтоналивні супертанкери. Було побудовано декілька гідроелектростанцій. Проте енергетика країни знаходиться в значній залежності від імпорту палива (до 80 % загального енергопостачання), у зв'язку з чим приймаються рішучі заходи щодо розвитку альтернативної енергетики (вітряної, сонячної, біоенергетики тощо).

Гірничодобувна промисловість країни представлена видобуванням залізної руди, вольфраму та міді. Переробна промисловість дає біля 40 % ВВП (третина зайнятого населення) і включає такі галузі, як текстильна, взуття, керамічна, суднобудівна, автомобільна, електротехнічна та хімічна. У 2010 р. Португалія, за оцінками експертів, перебувала на 48-му місці у світі за потужністю торгового флоту (111 суден).

Членство Португалії в ЄЕС з 1986 р. радикально змінило умови розвитку економіки країни. В наступні роки Португалія здійснила лібералізацію доступу приватного капіталу в різні галузі економіки (починаючи з банків-

ського сектору). У 1990 р. було прийнято зміну до Конституції, що передбачала приватизацію підприємств, націоналізованих 1974–1976 рр. До 1993 р. Португалія отримувала зі структурного фонду ЄЕС суттєву фінансову допомогу для депресивних регіонів, що спричинило стрімкий розвиток національної економіки.

На сьогодні Португалія не має «розкручених» транснаціональних компаній. Найбільшими португальськими компаніями є «AkzoNobel» (видобувна індустрія), «Unicol», «Caviver» (аграрний сектор), «Alstom Portugal SA», «Solutio». Європейська комісія закріпила за принципом автентичності виробництва товарів за Португалією бренд вина «Мадера».

У 2002 р. Португалія приєдналася до зони євро, яке було введено замість національної португальської грошової одиниці ескудо. Після цього Національний банк став конституційно зобов'язаним дотримуватися рекомендацій Європейського центрального банку

Вплив проведення чемпіонату Європи з футболу 2004 р. на економіку Португалії виявився неоднозначним. Підготовка до цього форуму сприяла модернізації інфраструктури країни, актуалізувала інтерес туристів до Португалії. Однак це вимагало додаткових бюджетних витрат. Внаслідок цього збільшився загальний борговий тягар. Отже, позитивний ефект був тимчасовим і фактично нівельованим погіршенням загальної економічної кон'юнктури вже у середньотерміновій перспективі.

Світова економічна криза 2008–2011 рр. потужно вдарила по португальській економіці. 04.02.2010 р. в найбільших містах Португалії відбувся загальнонаціональний страйк працівників державного сектору з вимогою підвищення заробітної плати. У вересні 2010 р. державний борг країни (в сумі 128 млрд євро) складав 76,6% ВВП., рівень безробіття зріс з 8,8% у 2008 р. до 12,9% у 2011 р. та до 15,8 –

16,4% у 2012–2013 рр. З 2014 р. він почав знижуватися (2016 – 11,2%).

У цій складній ситуації португальський уряд спромігся уникнути тотального банкрутства банківської системи, що залишилася орієнтованою не на спекуляції, а на підтримку малого та середнього бізнесу, особливо у туристичній сфері. У результаті, за даними Всесвітньої туристичної організації, кількість туристів, які відвідали Португалію впродовж 2010–2014 рр., зросла із 6,8 до 9,3 млн на рік. Восени 2011 р. уряд ініціював новий раунд переговорів з профспілками щодо перегляду умов колективних договорів, що попередило хвилю масових страйків.

За цих обставин нової якості набули традиційні португальсько-бразильські відносини. Бразилія як один із ключових полюсів сили світової економіки стала важливим кредитором Португалії

У 2011 р. уряд Педру Пасуш Коельйо (2011–2015) паралельно вів переговори про кредитування від ЄС та МВФ. Португальська стратегія переговорів передбачала «гнучку» непоступливість у принципових питаннях соціальної політики (обережне ставлення до «заморожування пенсій», відмова від їх індексації відповідно до рівня інфляції) та заперечення проти збільшення податкового тягаря на бізнес. Євросоюз вимагав, аби Португалія, за прикладом сусідньої Іспанії, конституційно закріпила «стелю» максимального державного боргу. Врешті-решт ЄС та МВФ схвалили у 2011 р. надання Португалії кредитів на 78 млрд євро.

ВВП Португалії, за даними Євростату (у поточних цінах), складав у 1998 р. 106 млрд євро, у 2000 р. – 128 млрд, у 2005 р. – 158 млрд, у 2007 р. – 175 млрд, у 2008 р. – 179 млрд, у 2009 р. – 175 млрд, у 2010 р. – 180 млрд, у 2011 р. – 176 млрд, у 2012 р. – 168 млрд, у 2013 р. – 170 млрд, у 2014 р. – 173 млрд, у 2015 р. – 179 млрд, у 2016 р. – 185 млрд.

Структура ВВП Португалії: сервіс – 75,4% (готельний, ресторанный бізнес, туризм, транспорт, інформаційні комунікації, банківський сектор), індустрія – 22,3% (текстильна, паперова, хімічна промисловість, продовольча промисловість, телекомунікації), аграрний сектор – 2,3% (2010). Португалія має фактично «постіндустріальну» структуру економіки. Однак ця особливість загострює кризові явища, оскільки за цих умов у глобальній структурі розподілу праці зменшується попит на португальські послуги, що дешевшають, внаслідок чого погіршується зовнішньоторговельний баланс.

Обсяги зовнішньої торгівлі Португалії (товарами і послугами) склали у 2006 р. 119,2 млрд євро (експорт – 50,3 млрд, імпорт – 68,9 млрд), у 2007 р. – 125,6 млрд, у 2008 р. – 132,2 млрд, у 2009 р. – 109,6 млрд, у 2010 р. – 122,3 млрд, у 2011 р. – 130,7 млрд, у 2012 р. – 131 млрд, у 2013 р. – 133 млрд, у 2014 р. – 138 млрд, у 2015 р. – 144 млрд, у 2016 р. – 146 млрд євро (експорт – 74 млрд, імпорт – 72 млрд).

Найважливішими торговельними партнерами Португалії є Іспанія, на яку припадає 26,7% зовнішньої торгівлі, Німеччина – 13,1%, Франція – 12,3% (2010).

ІСТОРИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ПОРТУГАЛІЇ З УКРАЇНОЮ ДО 1991 р.

Перші згадки про опосередковані зв'язки між Україною та Португалією сягають XVI ст.

Так, зокрема, відомо, що у середині XVI ст. в Луцьку українські золотарі на замовлення державних фінансових чиновників карбували важкі золоті монети (35 грам золота) португали. Наприклад, у 1568 р. луцькі золотарі Антонець та Яхим виготовили 508 монет золотих португалів, що були призначені для виплати кримським ханам.

Одним із перших португальців, які звернули увагу на Україну, став поет португальсько-Відродження Луїс де Камоенс, який у своїй

поемі «Лузіади» (надрукована у 1572 р.), описуючи Східну Європу, згадує про українців під іменем сармати: «Між Танаїсом і холодним морем / Лівонці і сармати проживають, / А поряд, серед невідомих просторів, / Здавна москвити мешкають».

УКРАЇНСЬКО-ПОРТУГАЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ З 1991 р.

Португалія визнала незалежність України 07.01.1992 р. Дипломатичні відносини між Україною та Португалією були встановлені 27.01.1992 р. під час візиту в Україну міністра закордонних справ Португалії Жоао де Деуш Пінейро. Посольство Португалії в Києві відкрито у грудні 1993 р.

Однак, аби пройти шлях від декларацій до дій, знадобилося ще чотири роки. Тому були як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. У першій половині 1990-х рр. Португалія була зосереджена на адаптації до вимог Маастріхтського договору й максимально обмежила свою зовнішньополітичну активність у Східній Європі. Україна також була більше стурбована економічними проблемами та стосунками зі світовими центрами сили.

Перша зустріч президентів України Леоніда Кучми та Португалії Жоржа Сампайо відбулась у грудні 1996 р. під час Лісабонського саміту ОБСЄ. Це спричинило до виведення українсько-португальських відносин зі стану певної стагнації. Португалія підтримала європейські та євроатлантичні зусилля України. У свою чергу в квітні 1998 р. відбувся візит президента Португалії Ж. Сампайо до Києва.

14.04.1998 р. першим послом України в Португалії (за сумісництвом) став Анатолій Зленко. У березні 2000 р. в Лісабоні засновано дипломатичне представництво України.

Під час візиту до Португалії президента України Л. Кучми у жовтні 2000 р. було підписано низку двосторонніх угод, зокрема – Угоду

про дружбу і співробітництво між двома країнами (набрала чинності 01.09.2003 р.), що заклали широку правову базу подальшого розвитку українсько-португальських відносин у політичній, торговельно-економічній, гуманітарній сферах.

У вересні 2002 р. президент України Л. Кучма та прем'єр-міністр Португалії Ж. Баррозу вперше на такому високому рівні обговорили питання українських нелегалів у Португалії. Сторони вирішили легалізувати українську трудову силу в Португалії.

26.12.2002 р. Верховна Рада України ратифікувала Угоду між Україною та Португалією про сприяння та взаємний захист інвестицій, підписану 25.10.2000 р. у м. Лісабон. У лютому 2003 р. між країнами було підписано Угоду про тимчасову міграцію української робочої сили в Португалію, що, зокрема, передбачала і соціальний захист. Це була перша така угода України з країною ЄС.

30.07. по 31.12.2007 р. Португалія головувала в ЄС. Попри підтримку Лісабоном ідеї про підготовку Угоди про зону вільної торгівлі між ЄС та Україною, внаслідок позиції інших країн ЄС, вона тоді так і не була підписана.

Під час офіційного візиту до Португалії президента України В. Ющенка у червні 2008 р. були підписані Дорожня карта українсько-португальських відносин на 2008–2010 рр., угоди про повітряне сполучення, про співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю, про військове співробітництво.

У липні 2009 р. в ході робочого візиту до Лісабона заступника міністра закордонних справ України К. Єлісеєва було підписано угоду між Україною та Республікою Португалія про соціальне забезпечення громадян.

Загалом, станом на 2011 р. договірно-правова база українсько-португальських відносин нараховує 45 двосторонніх документів.

Перші українські громадяни з'явилися в Португалії у першій половині 1990-х рр. В основному це були представники інтелігенції, які у пошуках можливостей реалізувати свій потенціал, обрали цю країну. Масово українці стали приїжджати до Португалії наприкінці 90-х рр. XX ст. в основному із західних областей України у пошуках роботи та кращої долі.

Підготовка Португалії до чемпіонату Європи з футболу 2004 р. та виникла потреба у дешевій робочій силі ще більше стимулювали цей процес. Українська збірна на цих змаганнях представлена не була, але українські будівельники зробили суттєвий внесок у будівництво ключових об'єктів, зокрема – стадіонів.

Сьогодні характерною рисою української громади в Португалії є її економічна та політична активність. Громада стала реальною силою, яка не тільки об'єднує українців, але й все активніше виявляє себе у громадському житті Португалії, відстоюючи права та інтереси співвітчизників, забезпечуючи їхні соціально-культурні запити та піклуючись про збереження національної ідентичності.

Сьогодні у Португалії діє п'ять українських громадських організацій: Спілка українців у Португалії, Асоціація українців «Собор», Спілка українців Алгарві, Асоціація «Український Християнський рух» та Асоціація «Джерело Світу». Також українці складають більшість у громадських організаціях вихідців з країн СНД: Асоціація «Світ без кордонів», Асоціація іммігрантів «Amizade» (Дружба) та Асоціація допомоги іммігрантам «Сан-Бернардо».

У Португалії діють 11 суботніх українських шкіл (частина з них функціонує у форматі ЗНЗ I–III ступенів «Міжнародна українська школа» й видає документи про освіту державного зразка України), вісім українських греко-католицьких та п'ять православних церков. Створено Інтернет-сайт «Українці у Португалії». Українська громада видає тижневик «Слово».

Для української діаспори в Португалії важливим стало рішення португальської сторони від 2009 р. про визнання у цій країні українських наукових ступенів бакалавра, магістра, кандидата та доктора наук, а також щодо визнання дипломів лікаря, викладача, інженера, архітектора, економіста, спеціаліста, отриманих протягом чотирьох або більше років навчання в Україні у період до приєднання до Болонського процесу.

Українська громада у Португалії активно підтримала Україну у найважчі роки російської агресії, у 2014–2017 рр. Зокрема, активісти створили гуманітарну групу «Янголи милосердя», для надання допомоги дітям-сиротам із зони АТО. Також важливим для України стало рішення парламенту Португалії від 02.03.2017 р. про визнання голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українського народу.

Серед проблем у двосторонніх португальсько-українських відносинах варто відзначити те, що відносно високий та регулярний рівень політичних контактів не підкріплений адекватними показниками взаємних інвестицій. Так, за інформацією Держстату України станом на 01.07.2014 р., Португалія інвестувала в економіку України лише 12,3 млн дол. США, а Україна своїх інвестицій взагалі не здійснювала. Між тим, за оцінкою Банку Португалії, португальські інвестиції в Україні вже у 2008 р. склали 52,1 млн євро. Найбільшими португальськими інвесторами в економіку України виступають компанії «Teixeira Duarte» (цементні заводи в Одеській обл.), «Martifer» (цементний завод у Хмельницькій обл.), «Faromed» (завод з пошиття одноразового медичного одягу для хірургів у смт Гоща Рівненської обл.), «Logoplaste» (завод з виробництва пластикової упаковки у м. Київ).

Важливим спільним проектом між країнами став обмін досвідом у підготовці України до чемпіонату Європи з футболу 2012 року.

Українсько-португальське економічне співробітництво впродовж 2000–2012 рр. перебувало на підйомі, окрім кризового 2009 р.

Обсяги зовнішньоторговельного обороту товарами і послугами між Україною і Португалією, за даними Держстату України, склали у 2005 р. 60,6 млн дол. США (експорт – 30,4 млн, імпорт – 30,2 млн), у 2006 р. – 84 млн, у 2007 р. – 146 млн, у 2008 р. – 170 млн, у 2009 р. – 127 млн, у 2010 р. – 238 млн, у 2011 р. – 312 млн, у 2012 р. – 469 млн, у 2013 р. – 372 млн, у 2014 р. – 389 млн, у 2015 р. – 380 млн, у 2016 р. – 294 млн дол. США (експорт – 232 млн, імпорт – 62 млн).

У 2011 р. основними товарами українського експорту до Португалії були: кукурудза, насіння та олія соняшника, прокат плоский з заліза або нелегованої сталі, добрива мінеральні або хімічні, азотні. Натомість Україна імпортує з Португалії в основному машини й устаткування, корок та вироби з нього, фармацевтичну та косметичну продукцію, продукцію рослинництва та текстильну продукцію.

ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ СПАДЩИНИ

З 1983 по 2013 р. до Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Португалії включені: центр м. Ангра-ду-Ероїжму (XV ст.); монастир Ієронімітів (1450) і башта Белен (1515–1521) у Лісабоні; монастир Баталья (1386–1517); монастир Христа в м. Томар (XII ст.); історичний центр м. Евора (I ст. до н. е.); монастир Алкобаса (1153); культурний ландшафт м. Сінтра (XI ст.); історичний центр м. Порту (IV ст.); доісторичні петрогліфи в долині Коа (20 тис. років до н. е.); лаурісілва Мадейри; історичний центр Гімарайш (1096); виноробний регіон Алту-Дору; ландшафт і виноградники острова Піку; прикордонний гарнізон Елвас і його укріплення (XIII ст.); Коїмбрський університет (XIII–XX ст.).

Також відомими об'єктами культурно-цивілізаційної спадщини Португалії є: м. Жереш з термальними водами, де розташований найбільший національний парк Португалії; м. Коїмбра, що зберегло середньовічне нерегулярне планування «нижнього» та «верхнього» міста; м. Мафра з величним королівським замком «Ешкуріал»; м. Фатіма – святе місце для католиків, де дітям з'явилася Богородиця.

До португальських шедеврів усного і нематеріального культурного спадку людства ЮНЕСКО віднесла фаду – традиційну музику ліричного і меланхолійного складу.

До об'єктів світової документальної спадщини «Пам'ять світу» ЮНЕСКО у 2005–2011 рр. включила: лист Перу Ваш де Камініні королю Португалії Мануелю I від 01.05.1500 р. з першою згадкою про Бразилію; зібрання рукописів, що відносяться до португальських відкриттів XV–XVI ст. (Copo Cronologico) з Інституту національного архіву в Лісабоні; Тордесільяський договір 1494 р. із Національного архіву вежі Томбо; звіти про перший переліт через південну частину Атлантичного океану (з Лісабона до Ріо-де-Жанейро) в 1922 р. з Історичного архіву Військово-морського флоту.

Електронні джерела:

Сайт уряду Португалії: <http://www.portugal.gov.pt>

Сайт Асамблеї Республіки Португалія: <http://www.parlamento.pt>

Сайт Національного інституту статистики Португалії: <http://www.ine.pt>

Посольство України в Португалії: Avenida das Descobertas, 18 – Restelo. 1400092, Lisboa, www.mfa.gov.ua/portugal

Посольство Португалії в Україні: м. Київ, вул. Велика Васильківська, 9/2, офіс 10. email: emport@svitonline.com

Література:

Сарайва Ж. Э. История Португалии. – М., 2007. – 368 с.

Martins O. História de Portugal. – Lisboa, 1987. – 471 p.

Капланов Р. М. Португалия после Второй мировой войны, 1945–1974. – М., 1992. – 186 с.

Португалия: путь от революции... / под ред. *В. Л. Верникова.* – М., 2014. – 368 с.

Из истории европейского парламентаризма: Испания и Португалия / отв. ред. *С. П. Пожарская.* – М., 1996. – 137 с.

Строганов А. О. Экономика Португалии: Учебное пособие. – М., 1985. – 86 с.

Павлова Е. Б. Португалия и интеграционные процессы в современном мире: политические аспекты. – СПб., 2001. – 136 с.

Пейшоту Ж. Потужний ринок і слабка держава: предметне дослідження сучасної імміграції до Португалії // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №1. – С. 91–108.

Образцова Н. В. Формування української етнічної громади у Португалії (1998–2010 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2012. – 18 с.

Годованська О. М. Новітня українська діаспора. Трудові мігранти в Італії, Іспанії та Португалії. – Львів, 2011. – 191 с.

А. Ю. Мартинов